

induló sas szárnya, akkor is, mindig is ez az imádság legyen a gondolatotok, valahányszor a nemzeti zászlóra néztek: *Isten, áldd meg a magyart!*

Tóth Anna.

Magyar nyelv.

Ecsedi István: Csárdák a Hortobágyon.

Anyaggyűjtés tapasztalás útján.

Tanítás a polgári iskola III. osztályában.

A) Óravázlat.

Szemléltető eszközök: Magyarország térképe; kép: Vihar a Hortobágyon.

I. Számonkérés:

1. Az előző óra olvasmányai, és ezekkel kapcsolatban az írásmű tárgya, tartalma, alakja, stílusa.

2. Házi írásbeli feladat.

II. Ráhangolás:

Beszélgetés a Hortobágyról.

III. Célkitűzés.

IV. Tárgyalás:

1. Az olvasmány bemutatása.

2. Az olvasmány elemzése.

3. Stilisztikai ismeretek levonása: anyaggyűjtés tapasztalás útján.

4. Hasonló példák gyűjtése.

V. Összefoglalás.

VI. Házi írásbeli feladat: Egy nevezetes nyári napom.

B) Tanítás.

I. Számonkérés:

1. Mit olvastunk a múlt órán? (Kuthy Lajos: A hortobágyi csárda; Petőfi: Kutyakaparó.) Mi a tárgya Kuthy Lajos írásművének? (A hortobágyi csárda.) Hol van a hortobágyi csárda? (A Hortobágyi-pusztán, Debrecen és Karcag között, a Hortobágy-folyó mellett.) Mondd el Kuthy Lajos nyomán, milyen volt a hortobágyi csárda száz évvel ezelőtt! (A csárda elhanyagolt állapotban volt . . . A bolthajtások . . . A szobák . . . A bútorkészlet . . . Az ablakok . . . A falkarcolások és felírások . . . A gólyafészkek . . .) Ma is ilyen a hortobágyi csárda? (Tisztaság, rend, magyaros berendezés, kényelem, stb.) Mi a tárgya Petőfi költe-

ményének? (A Kutyakaparó-csárda). Hol van a Kutyakaparó-csárda? (Nagykőröستől a Tisza felé van Kocsér község, annak határában ma is megvan a Kutyakaparó. A Petőfi Társaság a költő születésének századik évfordulóján emléktáblát helyezett a csárda falába.) Milyenek rajzolja Petőfi a Kutyakaparó-csárdát? (A csárda belseje igen egyszerű . . . Berendezése . . . A csapláros . . . A csaplárosné . . . A csárda külseje . . . Környéke . . .) Külső alak szerint milyenek ezek az írásművek? (Az egyik próza, vagy folyó beszéd, a másik vers, vagy kötött beszéd.) Mi a célja Kuthy Lajosnak? (A megértetés.) Honnan tudjuk ezt? (Mert a jó stílus kellékei szerint ír.) Mi a célja Petőfi Sándornak? (A gyönyörködtetés.) Honnan lehet ezt megállapítani? (A szép stílus kellékeit használja.) Mondjatok szép kifejezéseket a Kutyakaparóból! (Szomorú csárda, Az asztal végignyújtózkodik, erőtlén lábai alig védik a feldőléstől. A csárda cégére búsan lengedez. Fejét egyik vállára bocsátá a pufók kemence, stb.) Miért gyönyörködtetnek ezek a kifejezések? (Az író az élettelen tárgyakat megeleveníti.)

Foglald össze a stilisztikai ismereteket! (Amiről az író ír, az az írásmű tárgya. A tárgyra vonatkozó összes gondolatok alkotják az írásmű tartalmát. Az írásművek alakjuk szerint kétfélék: próza, vagy folyó beszéd, és vers, vagy kötött beszéd. Azt a módot, ahogyan az író gondolatait kifejezi, stílusnak nevezzük. A stílus lehet jó és szép. A jó stílus célja a megértetés, a szép stílus célja a gyönyörködtetés.)

2. Mi volt a házi írásbeli feladat? (Ismert csárda, vagy alföldi tanya leírása.) [Meggyőződöm, hogy elkészítette-e mindenki a feladatot. Azután két tanuló felolvassa munkáját. Mindegyik után közös bírálat.] Dolgozatát felolvassa S.!

A megyeri csárda.

A váci országútról jövet az ember szeme önkéntelenül is a megyei csárdát keresi. Ez a csárda egyik híressége a váci országútnak. Nem akad soha olyan utas, aki elkerülné.

7 Ütött, kopott a külseje. Az eresz alatt ^{széles} egy pár odatévedt fecskecsalád honol. Az ember kívülről nézve egy szedett-vedett csárdára gondol, de amint feltárja ajtaját, a magyar embert jellemző tisztaság fogadja. Szemben az ajtóval a szokásos „Isten hozott” táblát tartja egy öreg kőcmadzag. Az asztalok magyaros terítővel vannak fedve, és a székek gondosan aláarakva. A falak szép tisztára vannak festve. Bora sem utolsó. Az arrajáró vándor, ha betér oda, nehezen válik meg e kedves csárdától.

Ilyen a megyeri csárda kívülről és belülről. Aki már járt benne, örömmel gondol rá.

S. G.

Ki kíván hozzászólni? (A dolgozat megfelel a tárgynak. Szerkezete kifogástalan. Minden gondolat a tárggyal kapcsolatos. Igen szemléletes leírás, mindenki elképzelheti, aki még nem

látta. — Nem szabatos kifejezés, hogy a székek az asztal alá vannak rakva. — Szép kifejezések: az eresz alatt egy pár odatévedt fecskecsalád honol; vagy: öreg kócmadzag.) Úgy van. S. dicséretreméltó munkát végzett. Halljuk Sz. dolgozatát!

A mi tanyánk.

A mi tanyánk Szegedtől 12 km-re van. Elég nagy ház, tágas udvarral. A kerítésen kívül gyümölcsös van. Az udvar tele van fenyő- és eperfákkal. Az egyik fához hatalmas kutya van kötve. Az utcaajtóval szemben egy kocsi-szín van. A folyosó téglával van kirakva. Amint a folyosóra lépünk, egy ajtó tűnik a szemünkbe, amely a tágas és tiszta konyhába nyílik. A szobában, amely szintén ekkora, sárga bútorok vannak, a falakon pedig képek függnék. Az ablakok elég nagyok. Rajtuk függönyök, bennük virágok.

Ilyen a mi tanyánk.

Sz. I.

Mit szoltok ehhez a dolgozathoz? (A tárgynak megfelelő, de a gondolatok nem következnek természetes sorrendben. Nem kelt hangulatot. Egyszerű leírás. Mondatai jók.) Elég jól oldotta meg Sz. a feladatot. Év elején vagyunk még, s így sok alkalom van még a fejlődésre.

II. Ráhangolás.

No fiúk, beszéljünk tovább! Melyek azok a hazai tájak, ahol sok külföldi is szokott megfordulni? (Balaton, Hortobágy, Bugac . . .) Miért látogatják ezeket a vidékeket oly nagy érdeklődéssel? (Jellegzetes magyar világuk miatt.) Talán a legvonzóbb magyar táj a Hortobágy. Mutasd meg a térképen! Milyen városok szegélyezik? (Debrecen, a hajdúvárosok, Karcag . . .) Miért pusztá a Hortobágy? (Sík, szikes mező, fátlan, pásztor-kodás . . .) Jeles költők is felkeresték, akik nagy lelkesedéssel írtak a Hortobágy csodás világáról. (Többen: Petőfi, Jókai.) A Hortobágy lelkes rajongója Ecsedi István, aki a nagy pusztát keresztül-kasul járta, és úgy ismeri, mint a tenyerét.

III. Célkitűzés:

Szegődjünk hozzá útitársul, és képzeletben ballagjunk vele a tenger pusztaságon. Hogy mi mindent tapasztalunk, azt könyvünk 8. lapján, a „Csárdák a Hortobágyon” című olvasmány közli:

IV. Tárgyalás.

1. Az olvasmány bemutatása.

[Az olvasmányt teljes egészében a tanár olvassa föl. A leg-szükségesebb szómagyarázatokat olvasás közben rokonértelmű szavakkal, vagy az idegen szavak fordításával végezzük: betyárballada = a betyárokról szóló vers; tanyakisság = tanya-hely; fantasztikus = rendkívüli; megszegül = megakad; ciklon = hatalmas forgószél; tippán = fűnek a neve; elektromosság = vil-lamosság. Egyéb népies kifejezéseket nem kell Szegeden magya-rázni]

Csárdák a Hortobágyon

A régi katonai térkép, mint az *Alföld hableánya*: a délibáb, csárdákkal *kecsegtet bennünket*. A régi betyárballada egyenesen két csárdát sorol fel e rövid úton, midőn zengi:

Poródon a *Bikás, réten a Tirimpó,*
Túlsó város szélén van a *Messzilátó.*
Híres *Külsőcsárda,* táncos a *Nóvella,*
Átkozott a *Ződág,* gyilkos a *Kaszárnya.*

Dúdoljuk mi is mentünkben, így jobban haladunk.

Ezek a csárdák mind sorjában voltak Böszörménytől a Hortobágy folyóig. Ma már valóban csak egy van meg. A többit még a föld színéről is *elseperte a változó idő*. Csupán csak helyét mutogatja még ez a nemzedék, de félő, hogy a következő még ennyire sem érdemesíti a magyar művelődéstörténet e népi emlékeit. *A csárdák nem hívogatják többé a fáradt utast.* A pusztán tájon még egy fa sincs, mely a perzselő napfényben *marasztand*.

A távolban *gemeskutat vet fel a délibáb*. Félóra hosszat lépkedünk felé kitartással, a kút egyforma távol van. Izzadunk, fáradunk *s a csalfa Nap kacag rajtunk*. Körültünk sül, perceg minden az erős napfényben.

Délutánra járt, midőn a gemeskút kávéja árnyékába fekhettünk és kitörő jókedvvel szívtuk magunkba a kellemetlen ízű talajvizet. Nagy bátortalansággal egy fiú jön felénk. Kondás lehet, mert vállán egyszerű fonású karikásostor pihen. Szemeit mereszti ránk, s nem mer köszönni.

— Hol itt a Tirimpó-csárda, kedves öcsém?

A fiú nem szól, csak bámul tovább.

— Küldd ide az apádat, vagy gazdádát!

A fiú tovább hallgat, nagynehezen hátrafordul.

Nem kellett messze menni, mert érkezünkre egy öregedő, alacsony termetű ember siet felénk. A magasszárú, *szőkefejű, érett búzakalászkodat* gázolja. Amint a táblát átlábolta, köszön illedelmesen. Erősen izzadó homlokát megtörli. A gatyá korcából előkotorássza pipáját és dohányzacskóját, rátölt, miközben bennünket mustrál.

— Hol itt a Tirimpó-csárda, bátya? — ismétlem.

— Az már nincs meg, uram. Helyén ez a tanyakisság áll. Én még ismerem, híres csárda vót, mikor még itt jártak az utasok. Most már *hídja is rogyadozik a Hortobágyon*.

*

Hajnál óta nehéz borulat kísér. Kísér, mert felettünk állandóan tiszta az ég, ragyog a Nap. Az utas fő. A levegő párás. *Körültünk háborog az ég*. Valóságos harcéri pergőtűz hallatszik keletről. A nyugati ég pedig felel rá.

Délután Karcag felől sötét felleg nehezedik az égre és a földre. Alig pár száz méterre leereszkedik. Alakja fantasztikus. Arca vészajtósló. Színe állandóan változó.

Szele már érezhető. Hosszú fekete *sárkányalak* tátott szájjal fut az ég alján. Farkát felcsapja, egyenesen felénk tart. *Hasa alól egy hosszú tölcsért bocsát a föld felé*. A szél irtóztató és forgó. Felkavarja az út porát, felkapja a keresztet és magasba viszi és szétszórja. A kereszttel megrakott szekeret

tolja. Az eleje megszegül, a szekér pillanatra megáll. Új szélroham felfordítja. A kereszt felső kévei, a sok „pap“, repülnek az orkánban.

— Sárkányfarok! — kiáltják a parasztok rémülten, az asszonyok lelkendezve.

Mindenki fedél alá menekül.

A sárkány most hirtelen egy másik felhőbe szalad. A kettő, mint százkarú gőzhenger, hömpölyög fejünk felé. Az elektromosság olyan erős, hogy az ég állandóan sustorog, ropog, anélkül, hogy csattanás lenne. *Esőzsákok ereszkednek.* Az ég a földdel összeolvad. *Az eső kövér cseppekben megindul.* Óriási por esik a záporral. Igazi „kúneső“. A sárkányfarok, vagyis a ciklon kavarta fel. Négykézláb mászva kapaszkodunk az aszott tippán gyenge száraiban, hogy valami fedél alá jussunk. *Hátunkat erősen veri a jég.*

Pár száz lépésre a Szent Ágota-csárda. Az enyhelyért menekülők lármája már idehallik, de mi semmit sem látunk. Egy sárkányfarok alig száz méterre egy tóra ereszkedik le. Forog. A szél megkapja a tó vizét. Kezdi az egyik végén. *Szívja, szívja.* Pár perc alatt kifogyott a tóból a víz. A megvadult forgó légáram viszi a magasban a tenger szennyes vizet, békát, halat és rákot. Jaj lesz, ahol a földre bocsátja.

Rettenetes ítéletidőben értünk a csárdába.

2. Az olvasmány elemzése.

[Néhány pillanatig várunk, hogy a tanulók az olvasmány hatása alatt rendezhessék gondolataikat.] Az író kitűnő tolla alatt megelevenedik a Hortobágy. Bizonyára úgy éreztétek magatokat, mintha ott lettetek volna a végtelen egyszerű és mégis végtelenül titokzatos pusztán. Mi ennek az írásműnek a tárgya? (Utazás a Hortobágyon.) Hogy tökéletesen elmélyedjünk az olvasmány szépségeiben, még egyszer elolvassuk. [A másodszori olvasást a tanulók végzik. Cél: a tökéletes megértés és a szép olvasás gyakorlása. Az olvasmányt két részletben olvashatjuk, a részek után tartalmi megbeszélés következik.] Olvasson M.! (—) Folytassa Sz.! (—) Tovább K.! (—) Elég. Miről szól az olvasmány első része? (Utazás a tikkasztó Hortobágyon.) Add elő a tapasztaltakat! (A Hortobágyon hajdan sok csárda volt, ma már nem hívogatják többé a fáradt utast. A délibáb . . . A gémeskút . . . Egy kondásfiú . . . Az öreg gazda . . .) Miért mondja az író azt, hogy talajvizet szívtak magukba? (A mélyfekvésű helyeken a talajvíz nagyon fönt van, azért a kutak nem mélyek.) Miért nem szólt a kondásfiú? (Az utasok szokatlanok voltak előtte, nem mert szólni.) Helyes az, hogy az író tájnyelven szólaltatja meg a gazdát? (Helyes, mert így jellemzi a hortobágyi embert.) [Most az első részhez hasonlóan a második rész olvasása következik.] Miről szól olvasmányunk második része? (Egy nagy zivatarról.) Próbáld ezt a zivatart lefesteni! (Fullasztó hőség . . . Az ég messziről háborog . . . Sötét felleg . . . Sárkány fut végig az égen . . . Hatalmas zápor . . . Nagy por . . . Jégeső . . . Egy sárkány a tó vizét szívja . . . A csárda . . .) Itt van egy kép a Hortobágyról. Mit ábrázol? Láttatok már ehhez

hasznló félelmetes zivatart? [A tanulók élénken tárgyalják tapasztalataikat.] Mi az a sárkány? (Többen: Sárkányalakú felhő . . . Az emberek veszedelmesnek tartják . . . Gárdonyi is említi a garabonciást . . .) Bizony, minden élőlény ilyenkor fedél alá menekül. Mi is megnyugodtunk, hogy utasaink végre a csárdába érhettek. Ecsedi István írásművének mi a célja? (A gyönyörködtetés, mert hangulatos és szellemesen adja elő tapasztalatait.) Keressetek néhány szép kifejezést! (A délibáb az Alföld habléánya. A csárdák nem hívogatják többé a fáradt utast. A csalfa Nap kacag rajtunk. A sárkány tátott szájjal fut, stb.)

3. Stilisztikai ismeretek levonása.

Ki tudná elmondani, hogyan született meg Ecsedi István „Csárdák a Hortobágyon” című írásműve? (Utazott a Hortobágyon és amit ott látott, hallott, tapasztalt, az annyira megragadta lelkét, hogy leírta.) Ecsedi tehát saját tapasztalatait közli írásában. Érzékszerveink útján állandóan újabb és újabb ismeretek birtokába jutunk: ez a tapasztalás. Ecsedi milyen módon jutott írásműve anyagához? (Tapasztalás útján.) Honnan merítjük tehát az írásmű anyagát? (Tapasztalásból.) Az anyaggyűjtés módja tehát a tapasztalás.

4. Hasonló példák gyűjtése.

Mondjatok írásműveket, melyeknek anyagát az írók tapasztalás útján szerezték. (Kuthy Lajos: A hortobágyi csárda; Petőfi: Kutyakaparó; Petőfi: A Tisza; Eötvös Károly: A Balaton; Jókai: A Szent Anna-tavánál; József kir. herceg: Véres kárpáti virágok, stb.)

Soroljatok fel tapasztalástok alapján készített néhány dolgot! (A mi lakásunk; A várostanyai kirándulás; Első utazásom; Zászlótisztelgés; Az én szülőföldem; Halászat a Tiszán, stb.)

V. Összefoglalás.

Miről olvastunk a mai órán? Mi a tárgya? Hány részből áll? Miről szól az első rész? Mi van a második részben? Mi az író célja? Honnan merítette az író műve anyagát? Az anyaggyűjtésnek milyen módjával ismerkedtünk meg? Mi a tapasztalás?

VI. Házi írásbeli feladat.

Egy nevezetes nyári napom.

Szántó Lőrinc.